

El segon tipus consisteix en remarques en què es descriu una variació dialectal sense que vagi formulada cap indicació de registre. De manera que pot no quedar clar, particularment per als parlants d'aquesta varietat, si és del tot apta per als registres formals. Són remarques com les següents:

a) En la major part dels parlars, els demostratius presenten un sistema binari.

b) El sistema ternari és propi dels parlars valencians i de la Franja, i també de l'eivissenc en el cas dels determinants [13.2]

- Les interrogatives totals neutres poden anar encapçalades per la conjunció *que* en la majoria del central (principalment en el barceloní i el tarragoní), en baleàric, nord-occidental i en tortosí [34.3]

El tercer tipus és el conformat per remarques en què es descriu una variació dialectal que pot donar-se entre diverses solucions dialectals o entre solucions dialectals i una codificació tradicional pròpia de la llengua general, i en les quals s'admet o s'insinua que totes les opcions contemplades poden adequar-se als registres formals. En la mesura que aquestes opcions són descrites com a pròpies d'un ús restringit als parlants d'una determinada variant, entre aquests parlants (però, de fet, entre els usuaris de la GBU en general) pot suscitar-se la qüestió de fins a quin punt una restricció de natura descriptiva pot limitar la llibertat de no cenyir-se, per exemple en l'escriptura, a la variant geogràficament determinada que els correspondria. A continuació se citen literalment formulacions relatives a casos que han estat objecte de conegudes disquisicions lingüístiques:

- En els parlars orientals i nord-occidentals, quan els pronoms de tercera persona d'acusatiu (*el, la, els, les*) s'anteposen al pronom de datiu singular de tercera persona (*li*), aquest adopta la forma *hi*. En valencià, en canvi, s'ha adoptat l'ordre «datiu + acusatiu» amb la variant *li* del datiu singular [...] Tant la solució amb la variant *hi* com la solució amb la variant *li* són acceptables en els parlars respectius [16.4]

- El verb *haver-hi* és defectiu i concorda o no amb el sintagma nominal que el segueix segons els parlars i els registres. En baleàric, en nord-occidental i en septentrional no hi ha mai concordança i s'usa sempre en tercera persona del singular. En la resta de parlars hi ha concordança en els registres informals però tradicionalment s'evita la concordança en els registres formals [29.4]

- En els registres formals, tradicionalment s'ha tendit a alternar *per* i *per a* en les oracions finals d'infinitiu [d'acord amb la proposta fabriana àmpliament descrita i adoptada en l'escriptura del llibre]. Tanmateix, en la parla espontània hi ha parlars que utilitzen la preposició *per* (els orientals i part del nord-occidental) [ús exclusiu de *per* que es traduiria en la proposta Coromines-Solà] allà on altres parlars diferencien *per* i *per a* segons el significat i el context (valencià, tortosí i a la Franja). Davant de l'infinitiu és igualment acceptable en tots els registres l'ús de *per*, en els parlars que només usen aquesta preposició, o bé l'ús de *per a*, en els parlars que diferencien les dues preposicions.

En acabar aquesta recensió no voldríem deixar de dir que la *GBU* és un llibre molt ben editat, fàcilment manejable i que en general respon amb competència als objectius i propòsits que s'indiquen en la seva presentació (p. IX-XX).

Sebastià BONET
Universitat de Barcelona

LAKARRA, Joseba A. (dir.) / MANTEROLA, Julen (coord.) / SEGUROLA, Iñaki (2019): *Euskal hiztegi historiko-etimologikoa (EHHE-200)*. Bilbo: Euskaltzaindia, 721 p.

Se está publicando su larguísimo diccionario etimológico vascongado; hoy mismo he recibido el cuaderno 20 que llega hasta la página 612 y todavía va en la efe. El diccionario es vascongado castellano. Con decir que es peor que el de Aizquibel creo que está dicho todo, pero no basta.

Miguel de Unamuno. *El Norte*, Bilbao, 15 d'octubre de 1887.

Així de contundent es mostrava amb 23 anys acabats de fer el jove Unamuno en relació amb el diccionari de Pedro Novia de Salcedo i, de retruc, amb el de Jose Frantzisko Aizkibel. Sis anys després va escriure el mateix autor:

El estudio de la etimología en una lengua demanda el conocimiento de otras y una sólida cultura filológica. En el vascuence, el trabajo de etimología es casi nulo, y no porque no se haya escrito mucho sobre esto desde Larramendi acá, sino porque el primer cuidado habría de ser destruir lo hecho en este respecto.¹

Miguel de Unamuno. *Eco de Bilbao*, 19 i 26 de novembre, 10 i 24 de desembre, de 1893. Números 5, 6, 8 i 10.

No era d'estranyar, deia Maria Teresa Echenique en un cicle de conferències sobre Joan Coromines, «que [Koldo] Mitxelena estimase en muy alto grado la labor de Coromines, pues venía a llenar (siquiera fuese parcialmente) un vacío clamoroso de la filología vasca: la ausencia de un diccionario etimológico».²

Posteriorment, Manuel Agud va publicar set volums d'un diccionari inconclús, fruit de 40 anys de col·laboració amb Antonio Tovar, principalment, en què van participar d'alguna manera Mitxelena i Coromines. Sobre aquest diccionari Andoni Lakarra i Joakin Gorrotxategi van dir el següent:

En este terreno más cercano de la reconstrucción interna vasca hay una tarea de gran envergadura aún por hacer; consiste ésta en la elaboración de un diccionario etimológico de la lengua vasca en el que se dé cuenta especialmente del léxico autóctono, no tomado en préstamo de una lengua de historia bien conocida como el latín o el romance. El DEV [*Diccionario etimológico vasco*] de Tovar y Agud se centra particularmente en este sector alóctono del léxico, mientras que para el léxico propio resume, por lo general, variadas y a veces contradictorias opiniones que lo relacionan con lenguas alejadas, como las caucásicas, el bereber, los sustratos mediterráneos, etc.³

Es veuen aquí dues qüestions rellevants en l'obra dirigida per Lakarra que ens proposem ressenyar: l'interès de centrar-se no pas en l'etimologia dels manlleus sinó en la del fons antic de l'idioma, i el rebuig al mètode comparatista per avançar en la recerca etimològica.

Després de la presentació el 2018 d'una interessant i molt necessària *Euskararen historia*⁴ que periòditza i descriu l'evolució de la llengua des de l'actualitat fins a la prehistòria, arriba el 2019 una altra obra destacada en els estudis filològics bascos, que té, a més, l'aval de l'Acadèmia basca: *Euskal hiztegi historiko-etimologikoa (EHHE-200)*.

En totes dues obres hi ha participat, bé com a autor, bé com a editor o bé com a director Joseba Andoni Lakarra, membre d'Euskaltzaindia des del 2007. La mateixa acadèmia va impulsar el projecte el 2009, que ha dirigit Lakarra des del començament. També des d'aleshores hi han treballat Iñaki Seguro i Julen Manterola. Aquest darrer, a més, mentre redactava la tesi doctoral⁵ (dirigida pel mateix Lakarra), que va defensar el 2015.

Des dels primers anys Seguro s'ha ocupat de la part històrica de les entrades, i Manterola de les parts protohistòrica i prehistòrica, i, posteriorment també dels treballs de coordinació i de redacció avançada. Els darrers quatre o cinc anys fins a la publicació també hi han participat, sense deixar de banda les seves ocupacions a l'Acadèmia, Koro Seguro i Gabriel Fraile, en l'elaboració dels índexs i en tasques de correcció i de redacció, sobretot de la part històrica.

1. Al mateix article també disparava contra la RAE: «Por vía de comparación, podemos decir que entre los mil y un disparates que han dado forma al último Diccionario de la Academia Española, los más disparatados son sus etimologías.»

2. ECHENIQUE, María Teresa (1999): «La lengua vasca en la obra de Joan Coromines», dins SOLÀ, Joan (ed.): *L'obra de Joan Coromines: cicle d'estudi i homenatge*. Barcelona: Fundació Caixa de Sabadell, p. 211-219.

3. GORROTXATEGI, Joakin / LAKARRA, Joseba Andoni (1996). «Nuevas aportaciones a la reconstrucción del protovasco», dins VILLAR, FRANCISCO / D'ENCARNAÇÃO, José (coord.): *La Hispania prerromana: Actas del VI Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Coimbra, 13-15 d'octubre de 1994)*, p. 101-146.

4. GORROTXATEGI, Joakin / IGARTUA, Iván / LAKARRA, Joseba A. (ed.) (2018): *Euskararen historia*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza (té versió en castellà).

5. MANTEROLA, Julen (2015): *Euskararen morfologia historiarako: artikulua eta erakusleak*.

El nom abreujat de l'obra, EHHE-200, respon al fet que s'hi descriu l'origen i l'evolució fins avui de dos centenars de famílies de paraules basques. Entre aquestes, aproximadament un centenar, és a dir, la meitat, provenen del fons antic de l'idioma (*seme, neska, andere, emazte, beltz, gizon...* 'fill', 'noia', 'senyora', 'dona', 'negre', 'home'), i l'altra meitat són manlleus d'altres llengües, sobretot del llatí, vulgar i eclesiàstic (*aizkora?* 'destral', *dolu* 'dol'), llengua que potser les va prendre, al seu torn, d'altres llengües, com el grec (*eliza* 'església', *girstino/kristau* 'cristià'), i aquest del persa (*paradisu* 'paradís') o l'arameu (*abade* 'abat', biscaí 'capellà'); també de les llengües romàniques veïnes, i de l'àrab, directament o indirectament (*alkate* 'batlle'). N'hi ha que són, com en totes les llengües, neologismes, com el verb *idatzi* 'escriure' (que no recull la present edició del diccionari), mot creat, per pruja purista i amb un èxit rotund, per substituir *eskribidu/eskribitu* i *izkiriatu*,⁶ d'origen clarament romànic. Sí que s'hi recullen els neologismes *Euzkadi*, *euzko* i *euzkotar*, que avui, perfectament integrats en l'idioma, s'escriuen amb *s* i no amb *z*.

L'obra té una grandària semblant a la del diccionari basc-espanyol-francès d'Azkue (en l'edició d'Euskaltzaindia), i és, per tant, un llibre de pes. Inclou una llista de símbols, amb què s'indica els mots de filiació familiar no del tot segura (que pel que fa als del fons antic de l'idioma no són pas pocs), el cap de sèrie i les diferents parts dels articles; una llista d'abreviacions generals; un pròleg del president de l'Acadèmia, Andrés Urrutia, i un capítol extens de Lakarra sobre els *fonaments per a un diccionari historicoetimològic basc*. Aquesta és, juntament amb el cos del diccionari, la part més rellevant de l'obra. No pas per la novetat del que s'hi diu sobre la reconstrucció de famílies de mots, sobre cronologia i periodització, sobre la reconstrucció de llengües aïllades, sobre gramaticalització, sobre la forma canònica dels morfemes i els nous camins per a la reconstrucció morfològica, sobre els diversos estrats de l'euskara, sobre dialectologia diacrònica, sobre la reconstrucció del protobasc a partir de la teoria de l'arrel monosil·làbica —estudis i teories que Lakarra ha anat exposant al llarg dels anys en nombrosíssimes publicacions, com es pot comprovar amb els 72 articles seus que es recullen a la bibliografia—, sinó perquè, en definitiva, aquesta perspectiva ha acabat arrelant en la recerca universitària, ha acabat obtenint l'aval de l'Acadèmia i ha donat com a fruit aquest EHHE-200. Que, malgrat tot, no és una obra definitiva, afortunadament, diríem, sinó un prototip. Lakarra espera poder publicar més endavant una versió més completa de l'obra, de 600 o 800 famílies de mots.

Tornem al capítol de què parlàvem: Lakarra hi tracta amb concisió infinitat de temes relacionats tant amb el fonament teòric de l'obra com amb els seus antecedents filològics: els fonaments de la filologia basca, l'etimologia com a ciència, els fonaments de l'etimologia basca, les hipòtesis respecte del parentiu genètic del basc i l'obra de Mitxelena en el camp de l'etimologia.⁷ Ens parla del model que establí per a la reconstrucció del passat de la llengua, de l'anàlisi dels manlleus per a arribar a les formes del basc antic, i també d'altres investigadors pioners en la reconstrucció i en l'etimologia.

Tot seguit fa una recensió sense concessions de tres reculls etimològics precedents, el d'Agud-Tovar que ja hem esmentat (centrat en els mots d'origen al·lòcton), el «particular» de Michel Morvan (que relaciona el basc amb les llengües uraloaltaiques) i el de Larry Trask (autor de la imprescindible *The history of Basque*). Afortunadament no diu res del vocabulari⁸ *perpetrat* per Antoni Griera i Gaja, membre que fou de l'IEC.

Tot seguit ens parla Lakarra dels nous camins que planteja en la reconstrucció i en l'etimologia: de la forma canònica i etimologia, de les raons per canviar el paradigma de Mitxelena, de la necessitat pe-remptòria de destriar les paraules del fons antic de l'euskara, de gramaticalització i lexicalització, de

6. A banda dels estudis sobre Manuel Larramendi que hi han dedicat diversos especialistes, és fonamental per conèixer aquest aspecte de la història de la llengua basca l'obra de PAGOLA HERNÁNDEZ, Inés (2005): *Neologismos en la obra de Sabino Arana Goiri*. Bilbo: Euskaltzaindia.

7. Aprofitem per recordar aquí que el projecte de l'EHHE-200 coincidí uns anys amb l'edició feta per Lakarra de les obres completes de Mitxelena (2001), en col·laboració amb Iñigo Ruiz Arzalluz.

8. GRIERA, Antoni (1960): *Vocabulario vasco (ensayo de una interpretación de la lengua vasca)*, 2 vols. Abadía de Sant Cugat del Vallès: Instituto Internacional de Filología Románica.

l'aspiració i la llei de Martinet (**Th*->*h*-) i de les restes d'un sistema fonològic més antic; també dels resultats d'establir les famílies de paraules, de l'etimologia comparada i del concepte de motivació. Ens presenta, doncs, una nova filologia per a la història del lèxic basc, amb una manera més efectiva, segons que diu, de fer més i millors etimologies.

Amb això, i la descripció de la micro i la macroestructura arribem gairebé a l'epíleg i els agraïments, on Lakarra reconeix sobretot la figura de Mitxelena amb paraules de Coromines: «Las obras de los discípulos redundan siempre en mayor alabanza de los maestros», (recuperem la versió original de la citació, extreta del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*).

En el capítol de *fonts i bibliografia* recull en primer lloc les de l'*Orotariko euskal hiztegia* de Mitxelena, amb el sistema de referències normalitzat d'acord amb les normes ortogràfiques vigents, les abreviacions de textos apareguts en col·leccions, revistes i altres publicacions, l'onomàstica i les fonts documentals de l'Edat mitjana i la bibliografia general (p. CLXVII-CLXX). Aquesta *Bibliografia general* consta de 1.158 referències, amb un apartat d'abreviatures en què es recullen les 87 més citades. A banda dels 72 articles de Lakarra, n'hi ha, per exemple, vuit de Julen Manterola (inclosa la tesi), i no cap d'Iñaki Segurola. De Koldo Mitxelena, n'hi ha 57, entre els articles i els quinze volums de les seves obres completes; d'Hugo Schuchardt, 39; 35 de Blanca Urgell, i 24 de Joakin Gorrotxategi. De Joan Coromines en recullen 14, que inclouen el *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* i el *Diccionario etimológico i complementari de la llengua catalana*. Trobem a faltar, sobretot, més referències a les recerques de Koldo Zuazo i Aitor Arana en matèria dialectològica, aspecte aquest, el de les variants geolèctals, una mica descuidat al diccionari. També agrairíem per a futures edicions un índex de noms que permetés localitzar fàcilment en el cos del diccionari l'ús que es fa de les recerques recollides en aquesta extensa bibliografia. Notem també que dels *quatre fantàstics*,⁹ Arnaud Oihenart, Pablo Pedro Astarloa, Andrés de Poza i Manuel Larramendi, només recullen a la bibliografia les obres del sacerdot d'Andoain.

Ens han semblat particularment útils els *suplements*, amb una llista cronològica de la primera documentació de les paraules i una altra amb els mots que componen les famílies i les diverses variants documentades.

El cos del diccionari

El diccionari consta de 633 planes a una columna, en què s'agrupen unes 2.800 paraules en 200 famílies. L'adscripció de les paraules a una determinada família no sempre és prou segura perquè els autors la donin com a definitiva, i aleshores ho indiquen amb un signe d'admiració a l'esquerra de la subentrada. El lema és el cap de sèrie i es dona en versals. Tot seguit es proporciona la data en què aquest es documenta per primera vegada, el document i la forma en què apareix.

Precedit d'un quadrat negre, l'extensió territorial d'ús, el significat o significats, generals o dialectals, i altres informacions rellevants, com ara si un dels significats s'està imposant als altres. Tot seguit, precedit d'un quadrat blanc, hi ha la història del mot, amb els testimonis més antics i les variants documentades, i referències a altres obres, com ara les de Coromines (amb la forma *Corominas*, si es refereix al *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*). Després, precedides d'una boleta negra i en versaletes, s'indiquen altres mots de la mateixa família: en el cas de **ABADE**, ABADESA i ABATEI, i, a sota d'aquests, altres mots compostos i derivats: ABADE-ARTZAIN, ABADE EGIN, ABADE-ETXE, ABADE-MAISU, ABADE NAGUSI, ABADEBURU, ABADEGAI, ABADEGAITU, ABADEGINTZA, ABADEGO, ABADEKI, ABADEKUNTZA, ABADE-NAHI, ABADEORDE, ABADE TAR, ABADE TASUN, ABADETEGI, ABADE TU, ABADE TZA, amb la referència dels autors en què es documenten. Tot seguit, amb un triangle negre, s'indica l'origen del mot, precedit sovint de fórmules que expressen prudència: *segons tots els indicis*, *segons diu Mitxelena*, *segons Tovar*, *no és clar*, *es podria explicar per*, *podríem reconstruir el mot a partir de*, *es pot pensar que ha sortit de*; altres vegades, però, els autors afirmen que tal mot *deriva de* tal altre amb rotunditat. Per acabar, a part de

9. Nom que els dona Blanca Urgell en l'article publicat a *Berria* el 15-7-2020.

l'origen directe del mot, recullen, si és el cas, de quina altra llengua procedeix l'ètim; en el cas de **ABA-DE**, el castellà antic *abade* la va prendre de l'acusatiu llatí *abatem*, i aquest del grec *ἀββάς* 'pare', que, al seu torn, la va prendre de l'arameu.

Vegem el diferent tractament que fan de l'entrada **odol** 'sang' els diccionaris de Trask, Morvan i EHHE-200, per aquest ordre:

odol (c.) n. 'blood'. **** {OUO.} odoleste (B Sout), odoloste (B G) n. **** {'black pudding'} [FHV 83].

Etymological dictionary of Basque: by R. L. Trask: edited for web publication by Max W. Wheeler <<https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=lxwp23-08-edb.pdf&site=1>>.

Vegem que Trask, prudentment, indica per a *odol* {OUO.}, és a dir *of unknow origin*.

odol

(1545) Sangre. De **dol* "colare". Cf. vasco *udol* "idol" "aguacero" y sardo *Rivu dolia* (E. Blasco Ferrer). Luego acaso también na-dené atabascano *tal, tel* "sangre"? La comparación con el burushaski **mult-* y el chukchi **mul-* es muy dudosa. La forma altaica/yeniseia *sur* "sangre" confirma la idea de "colare", cf. vasco *isuri* "colare" (*i-sur-i*). La reduplicación **dodol* de J. A. Lakarra no es necesaria.

Diccionario etimológico vasco: por Michel Morvan, miembro de la UMR 5478 del CNRS. <<https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=lxwp23-08-edb.pdf&site=1>>.

Morvan, per la seva banda, suggereix un ètim no documentat **dol* i desplega el resultat del seu mètode comparatiu. Proporciona la mateixa informació en francès i en anglès.

EHHE-200 finalment és una obra basca, i això també és una novetat, extensament documentada i amb propostes d'interpretació a partir de la mateixa llengua basca. Però construïdes a partir d'una teoria no plenament consolidada i, per tant, fal·libles. L'agrupació de *josi* i *erori* en la família tampoc no es dona per definitiva. Vegem-ho:

ODOL. Hitz honen azpian, ustez **dol* erroari dagozkionak bildu dira: *odol, jori*, eta *erori* bildu ditugu sarrera-buru nagusi modura. *Jori*-ren azpisarrera modura *gori* dago.

Formaren aldetik arazoak egon daitezke *jori* erro honetara eramateko, eta are larriagoa da *gori* família honetan kokatzeko zailtasuna. Horretaz gain, bai *jori*-k bai *erori*-k, biek partekatzen dute erroarena den albokariaren bilakaeraren eragozpena.

◆ **ODOL** (1402 b.l.: Urrexola). ■ Hitz orokorra. Esanahi nagusiaz gainera (RS *odolak su baga diraki*, Etxep *orotarik lariola odol preziatua*), bada 'araza, leinu' ere (Leiz *egin ukhan du natura humano guzia odol batetarik*, Tartas *ienko handien arrazatik eta odoletik*), eta orobat adierazten ditu izaera, kemena, pasioa etab. (Urrexoka *sendo zenduan odolori*, Lazarg *otzitu jatala niri odola*, Laphitz *zaphatzen du, garhaitzen* pluralean erabiltzea (Xenp *odolak ur biyurtu / zitzaizkidan oso*).

□ Toponimian *Odolyturri* lekukotua dago (*NafTop* 1745); hain ziurra ez den *Odoloa* ere bai (*NafTop* 1629).

• **ODOLETAN** hitz zabauldua; 'odolez': Etxep (*iguzkia, ilhargia odoletan etzinik*); mugagabea da ziur asko, -e- epentetikoarekin.

• **ODOLGIRO** Larm, Kardab; -*giro* 'gogo, nahi'-rekin, cf. Duv. "envie, désireux. *Ez naiz jan giro*. Je n'ai pas envie de manger", cf. *Logiro*.

• **ODOLKI** Pouv; -*gi* Harri; cf. "yo hiciera que hubiese más sangre, que el hiciera *hodelque*" (*LéxNavII* 1605; Esteribar).

• **ODOLOSTE** mendebaldeko hitza (gip. zati bat barne); -*este* Land: -*oste* Mikol; *odol + heste*.

• **ODOLURI** 'ubeldu': EtxZib (*bisaia ederra / odoluriz itsustu*); *odolguri* aldaera Duv eta bestean; osaera ez da argia, *urin/guri(n)* agian?; cf. Agian *beltzuri* eta *ubeliru*.

ODOL-ATERATZAILA (Mogel [*bizargin, odolateratzalle ta zauri-osatzallia*]), **ODOL-ATERATZE** (Ax), **ODOLBATU** ('odolbildu': Land), **ODOL-BELAR** (Urte), **ODOL BELTZEAN** ('odol hotzean': Lardiz [*ain odol beltzean illarekin, ezer egin izan ez balu bezala*]), **ODOL-BEROTZAILA** (frBart [*musika ta kanta indezente ta odolberozailiak*]), **ODOLBILDU** (Aran-Bago), **ODOLDU** (-*tu* Land, Mburu), **ODOLEKO** (Mogel [*aidetasuna*,

ala odolekoa, nola eratsia]: BMogel [*bere odoleko ta adiskiden saltzallea*]), ODOLEZTATU (Materra (*odolstatu*)), ODOL HOTZEAN (EtxZib), ODOL-ISURTZE (Leiz), ‘odolzale’: EtxZib (-ls); ‘odolezko, odoleztatu’: EtxZib: ‘gorpuzkeraz odoltsu’: Harri; ODOLTSUTU “sangrentar” Land), ODOLUSTU (Haranb (*odol hustu*)), ODOLZALE (Pouv, Mogel).

▣ Erreduplikazioaz azal daiteke, eta **dol* litzateke erroa: **do-dol*; hastapeneko *d-* disimilazioaz galdutakoa litzateke (cf. *adar, adats, eder*).¹ Zail da esaten zein den erro horren jatorrizko esanahia; horretarako, erro horrekin osatuak egon daitezkeen hitzak bila daitezke: cf. agian *jori* (< **e-dol-i*) eta *erori* (< **e-lol-i*; erroan **dol*> **lol* gertatu ondokoa, cf. *lohil-doi*, etab.); horien arabera, ‘erori’ edo ‘isuri’ moduko zerbait izan liteke **dol* erroaren esanahia. Aski goizik lexikalizatutakoak dute *jori*-ki, muga morfologikoez gaindiko *VIV*>*VrV* gertatu baita (cf. *ibili*, bilakaera hori gabe). Arazo hauek gabekoa da *idol*, ik, han.

Ez dugu hitza euskararen barrenean azaltzen duen beste etimologia proposamenik aurkitu.

!♦**JORI** (1627: EtxZib). ■ Ekialdeko hitza [...]

!♦**ERORI** (~1520: Isasti). ■ Hitz zabaldua [...]

1. Hitz hastapeneko *d-* urria da ondare zaharreko euskal hitzetan (*FHV* 245).

En els *índexs* (p. 637-657) també es percep l’objectiu d’aïllar d’elements al·lòctons els fons antic de l’idioma per poder, a partir d’aquí, treballar amb seguretat en la reconstrucció d’estadis anteriors. Componen els *índexs* una llista d’etimologies, que inclou, separadament, les que estarien documentades en els textos aquitànics (22: les dels mots *aker, andere, handi, aita, euskara, (h)ibai, beltz, bortz/bost, gizon, gorri, gar, ahaide, ilun, lau, lehen, neska, neskato, ume, seme, sein/sehi i su*, i la del sufix apreciatiu *-xe*) i les paraules patrimonials antigues (1.813, de les quals 548 tenen com a ètim proposat una forma o afix hipotètic i, doncs, van precedides d’un asterisc). Fins aquí diria que són els mots que interessen realment els autors.

Tot seguit, hi ha la llista de paraules potser manllevades d’altres llengües i que apareixen en l’*argumentació* per proposar un ètim o altre: alt alemany antic (*gudu*), anglès antic (*gudu*), àrab hispànic (*guntun*), bearnès (*uzta*), bretó antic (*and(e)re*), castellà (*abadesa, abadia, ohalano, antsia, apal, nazka, ganga, sendo, barre, ahutz, fidatu, fio, garzeta, poz, itxura, lander...*), castellà antic (*abade, ohalano, ahul, gorroto, fede...*), català (*apal, nazka, barekurkuilu, lapur/napur/ñapur, murri, murriz, negu, barkatu, betatu, zorne*), celta (*landa, neska*), celtibèric (*zilar*), francès (*negel, bacant*), francès antic (*aberats, zabal/zapal, sendagaila, umil, kutxa, lapur/napur/ñapur, leinu, orain, uzta, betatu, solas/jolas*), fràncic (*borda, fio*), gal (*and(e)re, maite*), gal·lès (*and(e)re, maite, hogeï*), gal·lo-romanç (*agur, sendagaila, alhatu/halatu*), gascó (*abadia, ahul, antsia, hanka, atzipetu, fidatu, eliza, alhatu/halatu, iloba, suhalama, su-lama, oroit, murri, murriz, urri, urririk, betatu, putzu*), gascó antic (*baratze, oroit, lapur/napur/ñapur*), germànic (*alhatu/halatu, hanka*), gòtic (*ohalano, garbi*), iber (*beltz, bortz/bost, ilun, hogeï*),¹⁰ irlandès antic (*and(e)re, maite*), llatí (*apez/apaiç, abade, abadia, apal, abendu, aingeru, apez, festa, fede, horma, bortiz, abere, nekatu, zamari, bigira...*), llatí vulgar (*antsia, hanka, eliza*), occità (*abadia, apal, antsia, uzta, balea, gau, gudu, lander, legen/negel, baratç, putzu, sor, dorre*) occità antic (*bortiz, aipu, aberats, orain, sendagaila, garba, garbi, jostatu, barkatu, polit, soles/jolas, zorne, beila, boz, zabal, zapal*), preromànic (*borda, arba, muga*) i romanç (*alkate, zirol, deitu, deitore, falsu, belaunikatu, lander, olio, baratze, lapur/napur/ñapur*).

10. La qüestió del suposat origen ibèric dels números bascos ha suscitat un debat entre Eduardo Orduña i Joseba Andoni Lakarra. Vegeu: LAKARRA, Joseba Andoni (2010): «Haches, diptongos y otros detalles de alguna importancia: notas sobre numerales (proto)vascos y comparación vasco-ibérica (con un apéndice sobre ‘hiri’ y otro sobre ‘bat-bi’)», *Veleia. Revista de prehistoria, historia antigua, arqueología y filología clásicas* 27, p. 191-238.

ORDUÑA, Eduardo (2005): «Sobre algunos posibles numerales en textos ibéricos», *Paleohispánica: Revista sobre lenguas y culturas de la Hispania antigua* 5, p. 491-506.

ORDUÑA, Eduardo (2011): «Los numerales ibéricos y el protovasco». *Veleia. Revista de prehistoria, historia antigua, arqueología y filología clásicas* 28, p. 125-140.

El capítol següent, *Paral·lels d'altres llengües*, inclou una llista (p. 658-667) de casos paral·lels usats en l'argumentació, agrupats per les llengües d'on provenen, tant antigues com modernes: des de les llengües algonquines fins a les dravídiques, el navaho, el grec, les llengües escandinaves, les llengües romàniques, les llengües cèltiques, les llengües bàltiques, el turc, l'ídix, el ioruba, el persa... Aquestes referències semblen socavar els criteris propis per a l'elaboració del diccionari i anar a favor dels mètodes de Morvan.

El capítol *Onomàstica* (p. 669-700) és una mostra del profit que es pot treure encara dels arxius i de la utilitat del camí iniciat per Mitxelena en *Apellidos vascos*.¹¹ S'hi recullen, ordenats alfabèticament, noms de lloc, de persona o animal, el context en què apareixen, l'any, i quin mot documenten. Per exemple:

Churieta, Garcia Martiniz de ____; 1306 (ZURI)

Conclou l'EHHE-200 un *Índex general de paraules* (p. 703-721) que proporciona els mots ordenats alfabèticament, amb el cap de sèrie entre parèntesis i la plana on es pot trobar aquest darrer, en la forma en què apareixen al cos del diccionari (per exemple, *hibai*) i també en la forma estàndard (*ibai*), per facilitar-ne la localització.

Per acabar, ens agradaria poder dir que aquesta obra significa un pas de gegant en els estudis etimològics bascos, però ens ha semblat més aviat una presentació estructurada en forma de diccionari de les teories que Lakarra ha anat elaborant al llarg de la seva vida com a investigador. La seva línia de recerca és una via agosarada que pot donar fruits però que encara no convenç plenament en matèria de reconstrucció. Ell mateix s'ha desdit de nombroses propostes d'interpretació reconeixent que eren errònies. Esperem amb il·lusió la pròxima edició del diccionari.

Daniel LUJÁN CAZALILLA
Institut d'Estudis Catalans

LEBSANFT, Franz / TACKE, Felix (ed.) (2020): *Manual of Standardization in the Romance Languages*. Berlin / Boston: De Gruyter, 858 p.

Este volumen hace el número 24 de la colección (*series*) *Manuals of Romance Linguistics*, cuya misión —según sus directores, Holtus y Sánchez-Miret— es actualizar las obras *Lexikon der Romanistischen Linguistik* (1988-2005, 8 vols.) y *Romanische Sprachgeschichte* (2003-2008, 3 vols.). Aunque los coordinadores del volumen, Lebsanft y Tacke, nos recuerdan la existencia previa de obras semejantes de «comparative standardology» (Joseph, Muljačić, Pöll), lo cierto es que estamos ante una novedad destacable dentro de los estudios romances. Hay una tradición de tratados de contenido estrictamente lingüístico (lingüística evolutiva y comparativa), pero este es un manual general de contenido plenamente sociolingüístico: «[t]he focus of this Manual is on formal standardization usually supported in the Romance-speaking countries by state and parastatal institutions, especially language academies» (pp. 3-4); y más adelante (p. 29) nos advierten que no se pretende en este libro hacer una historia lingüística de las lenguas romances ni analizar los precedentes históricos e «informales» de los actuales estándares lingüísticos —si bien es cierto que las menciones a ellos abundan en casi todos los capítulos—.

El libro se organiza en dos grandes bloques temáticos: «Theories of Linguistic Norm», de carácter preliminar y formado por siete capítulos (168 pp.); y el que constituye el cuerpo principal del volumen, «Instruments and Reference Tools for Language Codification and Modernization», formado por siete secciones de cuatro capítulos cada una, relativas a las distintas lenguas romances (600 pp.). Como puerta de entrada a ambos bloques, hay una «Introduction» de los coordinadores, titulada «Romance Stan-

11. MITXELENA, Koldo (1997): *Apellidos vascos*, 5a edició. Sant Sebastià: Txertoa.